

Здобувач, викладач кафедри
міжнародного права ННІМВ НАУ
Білощина У.М.
м. Київ, Україна

Проблеми криміналізації поведінки суб'єктів міжнародних правовідносин

Анотація: В статті розглядаються окремі аспекти криміналізації поведінки суб'єктів міжнародних правовідносин. Дослідження проблем криміналізації має не тільки теоретичне значення, але й безпосереднє практичне значення. Здійснено комплексне дослідження особливостей глобалізації, які у своїй сукупності становлять підстави для криміналізації діянь суб'єктів міжнародних правовідносин.

Ключові слова: криміналізація, міжнародна кримінологія, тенденції криміналізації, глобалізація.

The problem of criminalization in the conduct of the subjects in international law.

Summary: The article studies certain aspects of criminalization in the conduct of the subjects in international law. Studying the problem of criminalization is not only theoretical but also direct practical sense. The complex research of globalization has been carried out together constitutes the base of the criminalization in act of the subjects in international law.

Key words: criminalization, international criminology, trend of criminalization, globalization.

Постановка проблеми. Процес інтенсивної криміналізації суспільних відносин у світі, що глобалізується і його різних регіонах і країнах - одна з ознак теперішнього часу. Дослідження світових, регіональних закономірностей сучасної злочинності та її обумовленість глобалізаційними процесами у світі представляють особливу актуальність. І ця реальність ставить перед наукою нові складні проблеми.

Сьогодні держава - основний діючий на міжнародній арені суб'єкт міжнародного права, тому природно, що від її поведінки залежить можливість реалізації відповідальності за міжнародним правом.

Мова йдеться про наукове відгалуження у вигляді міжнародної кримінології. На відміну від підходів, що застосовуються у загальній кримінології, в центрі уваги тут постають держави (групи держав), криміногенність їх поведінки, а також криміногенність самої глобалізації.

Причому цю криміногенність слід розглядати не як наслідок іманентної діяльності держави, тобто такої, що пов'язана з недосконалістю її структурно-функціональних елементів. Йдеться передусім про трансцендентний аспект поведінки держави як учасниці міжнародних відносин і суб'єкта міжнародного права. Зважаючи на координаційну сутність міжнародного права поведінка держави, що може мати злочинний характер, розглядається з позицій оцінки

дотримання (чи недотримання) добровільно взятих державою на себе зобов'язань (кримінальність) або поза такими зобов'язаннями (криміногенність). В таких випадках специфічною сферою міжнародної кримінології є визначення криміногенності поведінки держави, що набуває надзвичайної актуальності.

Діяння, які утворюють головну первинну кримінальність або криміногенність, продуковану глобалізованою світосистемою, незважаючи на те, що у своїй більшості вони становлять правопорушення за міжнародним правом в діючій правоохоронній сфері не піддаються відповідній криміналізації. У більшості випадків, вони залишаються за межами активного регулятивного впливу міжнародного права та залишаються майже не дослідженими. Все вищезазначене визначає наукову важливість і практичну значимість дослідження проблем криміналізації поведінки суб'єктів міжнародних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу даної статті покладено теоретичні положення наукових праць відомих науковців серед яких особливе місце займають дослідження В.Ф. Антипенка, В.В. Лунєєва, В.М. Дрьоміна.

Мета статті полягає у дослідженні критеріїв криміналізації поведінки суб'єктів міжнародних правовідносин, з'ясуванні криміногенності поведінки держав.

Метою роботи зумовлено вирішення наступних **завдань**: проаналізувати «глобалізаційні критерії» криміналізації діянь суб'єктів міжнародних правовідносин; довести безпідставність ідеї криміналізації поведінки народу; охарактеризувати конфліктогенність влади в міжнародних правовідносинах, з'ясувати владний елемент криміногенності держави; проаналізувати криміналізацію поведінки суб'єктів економічних відносин в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Динаміка процесу глобалізації дозволила злочинності значно розширити діапазон своєї діяльності: вона все більше виходить за межі державного контролю і вступає у протистояння зі світовим правопорядком.

Глибина й ефективність запобіжного впливу багато в чому залежить від знання суб'єктами запобігання злочинності основних кримінологічно значущих властивостей об'єкта. Серед них як на найбільш головну найчастіше вказується на криміногенність.

Криміногенність (від лат. *crimen*- злочин і грец. *genos*- рід , походження) - це властивість об'єктів створювати ймовірність злочинної поведінки, породжувати злочинність (наприклад, вживання таких виразів, як «криміногенна ситуація, «криміногенний тип особистості») [23, с. 292], а також властивість об'єкта спеціально-кримінологічного запобігання виражати силу його впливу на злочинну поведінку [15, с. 93].

Специфічною сферою міжнародної кримінології є визначення криміногенності поведінки держави поза її участю у міжнародній нормі (договорі), її оцінка не лише за еквівалентом основоположних принципів

міжнародного права *jus cogens*, але й зважаючи на міжнародно-правові звичаї, традиції, норми міжнародної моралі [3, с. 200].

Можливості глобалізації успішно використовують організована злочинність і тероризм. Транснаціональний характер цих найбільш небезпечних видів злочинної діяльності - пряме породження глобалізаційних процесів.

Першочергова криміногенність, яка під впливом сучасного світопорядку виходить від глобалізації, як правило, не криміналізується, тим самим залишаючись поза сферою дії міжнародного права та його основних галузей.

Будь-які міжнародно-правові діяння суб'єктів міжнародних правовідносин, що утворюють зазначену криміногенність, помилково оцінюються лише як причини та умови іншої вторинної злочинності, виносяться за «дужки» криміналізації, формуючи недосконале, неповне міжнародне нормотворення, яке зосереджується в основному на злочинних проявах похідного, вторинного характеру [6].

У відомого німецького філософа Мартіна Хайдеггера знаходимо тлумачення з позиції метафізики, а точніше подолання метафізики, глобально-деструктивних тенденцій всесвітньої історії двадцятого сторіччя. Подолання метафізики у Хайдеггера - це подолання такого погляду на світ, що його доля - в руках провидіння. Навпаки - це реалізація проекту глобального «самоврядування» людства, управління своїм існуванням, епоха творчої Надлюдини [21, с.201].

Цілком виправдано можна зауважити, що в ситуацію, окреслену Хайдеггером, легко вписується тенденція глобалізації злочинності, яка в контексті кінця метафізики є особливим різновидом волі до волі, що прагне саму волю до влади як легітимної форми підлагодити себе для забезпечення собі планетарного масштабу.

Видатний російський вчений В.В. Лунєєв зазначає, що набір криміногенних факторів в кожному конкретному випадку унікальний, але на масовому рівні їх сукупність підпорядковується загальним та приватним (відхилення, пов'язані з різними видами мотивації) статистичним закономірностям. Радикально зовнішні криміногенні умови мотивації можливої злочинної поведінки усуваються заходами загальносоціального характеру. Представляючи собою сукупність соціально-економічних, культурологічних, організаційних та виховних заходів загально соціального характеру, вони спрямовані на вирішення найважливіших завдань суспільства. Послідовне здійснення цих завдань в процесі розвитку нашого суспільства усуває або нейтралізує негативні соціальні явища і процеси, з якими пов'язане саме існування злочинності, створює об'єктивні позитивні передумови для попередження злочинів спеціально кримінологічними заходами [19, с. 338].

Світове господарство зазнає глибокої кризи, що супроводжується зниженням якості життя для більшості населення землі, а також неухильним зростанням міжнародних правопорушень та міжнародної злочинності. Так звані позитиви глобалізації не трансформуються у головну якість «незлочинного» суспільства – соціальну рівність. Глобалізація не несе соціального примирення,

підсилює соціально-економічну поляризацію. Вона породжує і нарощує міжнародну конфліктність, а отже – міжнародну криміногенність [6].

Значне місце в дослідженні «глобалізаційних» критеріїв криміналізації діянь суб'єктів міжнародних правовідносин посідає виявлення тих особливостей глобалізації, які здійснюють вплив на вчинення злочинів, з метою їх своєчасного виявлення та попередження.

В.В. Лунєєв серед таких особливостей виділяє наступні: проблема зайнятості, проблема ринків фінансових спекуляцій, проблема втрати суверенітету національними державами та інші [18, с.97].

Що стосується втрати суверенітету національними державами, то це веде до істотного зниження можливостей національних урядів в управлінні суспільством, у вирішенні соціальних проблем, у попередженні злочинності та боротьби з нею. Мається на увазі втрата фінансового суверенітету, суверенітету інформаційного та політичного. Тут йдеться про вплив транснаціональних корпорацій, які отримують можливість маніпулювати у своїх інтересах діями державних структур, отримуючи доступ до інформації та документів. Це відбувається тому, що глобальне домінує над національним і ставить його під свій контроль.

Варто погодитися, що глобалізація диктує умови, щоб національні уряди прагнули до укладення угод з іншими національними урядами, міжнародними організаціями (МВФ, ЄС, СОТ, ОПЕК та ін.), у тому числі військовими (НАТО), неурядовими організаціями та багатонаціональними корпораціями, роль яких надзвичайно посилюється. Вони приймають на себе функції міжнародних суб'єктів, зневажають самостійність суверенних держав і диктують їм (всупереч ООН) свою волю.

Крім цього, поза увагою міжнародно-правового впливу та міжнародної моралі залишаються важливі фактори, які згідно концепцій існуючої кримінології прямо не підпадають під визначення кримінологічних. Це насамперед стосується умов міжнародної торгівлі, доступу до ринків, технологій, оцінок робочої сили, безвізових режимів переміщень.

Німецькі дослідники у своїй роботі «Пастка глобалізації. Атака на процвітання і демократію» значну увагу вони звертають на такі негативні (криміногенні) аспекти глобалізації, як: суспільство 20:80; правителі світу на шляху до іншої цивілізації; глобалізація і глобальна дезінтеграція; диктатура з обмеженою відповідальністю та ігри з мільярдами; вовчий закон і криза робочих місць; міф про чесність глобалізації; рятуйся, хто може; зникаючий середній клас; нещасні глобальні гравці й зворотний бік примусу; кому належить держава, втрата національного суверенітету; небезпечний світовий жандарм і т.д. [20, с.88].

Іншою кримінологічною складністю, про яку говорив В.В. Лунєєв є ринки фінансових спекуляцій в глобалізованому світі. Понад 80 відсотків фінансового капіталу зараз розташовується у вільному плаванні і не мають реального матеріального наповнення. Це-ринок, де грошові кошти роблять грошові кошти, тобто ринок гравців в рулетку. Фінансові ринки глобалізовані. Завдяки комп'ютерним технологіям фінансовий ринок, лєвова частка якого -

ринок фінансових спекуляцій, залізним обручем стягнув всі країни кругом найбільших фінансових магнатів - країн «золотого мільярда». Це дозволяє залежно від своїх інтересів ставити ті чи інші країни на межу фінансового провалу [17, с. 221].

Фінансові потрясіння в умовах глобалізації провокують економічні, соціальні та політичні кризи, а вони детермінують нові солідні погіршення кримінологічної обстановки і дотримання прав і свобод у світі.

Поточна система світової економіки призводить до одностороннього збагачення держав, ТНК та інших акторів міжнародних відносин, які представляють регіони Європи та Північної Америки, в той час країни і народи колишнього Третього світу все більш відстають від їх рівня розвитку. Власне, в цьому і полягає одна з основних причин багатьох соціально-економічних потрясінь у світі, в тому числі, і міжнародного тероризму.

Дж. Стігліц акцентує увагу на відчуження держав у процесі глобалізації від вирішення національних проблем, а також на несправедливість міжнародних інститутів і розвинених країн, які ними керують, відносно країн, що розвиваються. Сьогодні стало очевидним лицемірство розвинених країн, які під приводом допомоги змушують країни, що розвиваються, відкрити ринки для своїх товарів, при цьому залишаючи власні ринки закритими» [24, с. 10-13].

Видатний український вчений В.Ф. Антипенко справедливо зазначає, що глобальний злочинний результат виникає не внаслідок стихійного лиха чи інших неземних сил. Цей результат – прямий наслідок свідомої діяльності конкретних людей та сформованих ними державних та суспільних інститутів. Однак міжнародне право залишається індиферентним до цієї важливої тенденції, воно не помічає глобальної криміногенності і навіть не виявляє спроб нормативно відреагувати на неї, чим, по суті, додатково підпитує наростаючу енергію протестних сил [16, с.187].

Злочинність - це дзеркальне відбиття тих негативних суперечностей, що існують в нашому суспільстві. Вона соціальна тому, що складається з дій, скоєних людьми в суспільстві проти інтересів всього суспільства чи певної його частини. Традиційно визнання злочинами і встановлення караності в кримінальному порядку суспільно-небезпечних діянь належить до компетенції держав, що є одним з проявів їх суверенітету. З іншого боку, криміналізація найсерйозніших злочинів, що викликають заклопотаність всього міжнародного співтовариства, здійснена міжнародним правом. В зв'язку з цим виникають суперечності щодо кваліфікації дій держав в силу відсутності наддержавного органу, який зміг карати державу-правопорушницю.

Криміногенний потенціал суспільства зумовлюється соціальною нерівністю. Гіпотеза, що нерівність у розподілі матеріальних благ є дестабілізуючим чинником, зокрема, причиною злочинності, давно вже висунута вченими різних правових шкіл і напрямів.

Оскільки міжнародне суспільство не так чітко структуроване як суспільство у межах держави, то й детермінантність його по відношенню до міжнародної злочинності визначається іншими відмінними методами. Кримінологія тут мусить враховувати подвійний вплив на міжнародну

злочинність: як з боку держави, так і з боку міжнародного співтовариства, а також у системі взаємовідносин держави з міжнародним співтовариством права [6].

В даному аспекті важливо наголосити на необхідності відгалуження міжнародної кримінології як специфічного напрямку науки кримінологія, яку розробив відомий юрист-міжнародник В.Ф. Антипенко та який довів, що базуючись на традиційному науковому інструментарії, сформованому зважаючи на потреби національного кримінального права, кримінологія виявилась нездатною охопити своєю дослідницькою увагою глобальні фактори, що утворюють криміногенність у міжнародних взаємодіях. Міжнародна кримінологія зі своїм науковим інструментарієм глобального характеру покликана «вивести» державу із тіні в сфері причинності міждержавної злочинності і надати тим самим предметності міждержавному кримінальному праву.

Б.Релінг вказує на те, що міжнародне право є системою права, яка характерна для нерозвиненого правового суспільства, в якому відсутня центральна влада, яка здатна примусити до виконання закону. Неможливість примусу до виконання права найбільш яскраво проявляється у зв'язку з законами війни, а тому і спостерігається звернення до репресалій [10, с. 12].

Важливо погодитися з думкою В.Ф. Антипенка, який акцентує увагу на тому, що аби встановлювати криміногенність в сучасних міжнародних взаємодіях, створювати умови для криміналізації діючих в глобальному просторі суб'єктів, міжнародне право повинно глобалізуватися як у своїй сутності, так і в категоріальному апараті [16, с.188]. Мова йде про міжнародно-кримінологічне освоєння глобального простору, коли глобалізація категорій кримінального в міжнародному кримінальному праві повинна здійснюватися на основі глобалізації політичного, економічного, соціального і культурного детермінізму.

Процеси глобалізації все більше висвітлюють тенденцію до хаотизації цивілізованого життя. Цивілізації втрачають свою первозданну «чистоту», вони проникають одна в одну, створюючи «гримучу суміш» різних культур, різних історичних часів, різних етносів. Ця «суміш» не складається сама собою в єдину смислову «картинку», і тому особливо криміногенна.

Поряд із цим відбуваються процеси уніфікації діянь, організованості, озброєності і інтернаціоналізації злочинності - реальних ознак глобалізації злочинності і світу загалом. Міжнародний тероризм, що зростає, - складова частина глобалізації організованої злочинності, наслідок і специфічна протидія загальної глобалізації світу.

У доктрині, як і в практиці, склалася тенденція до визнання об'єктивної відповідальності за міжнародні правопорушення, тобто відповідальності за порушення зобов'язань незалежно від вини, коли сам факт порушення зобов'язання породжує відповідальність. Об'єктивна відповідальність знайшла закріплення у статтях про відповідальність держав, починаючи з самого принципу відповідальності.

Не можливо не враховувати той факт, що на сучасному етапі міжнародних відносин жодна з держав не здатна до розвитку, якщо не відбуватиметься запозичення у розвинених країн, тому цілком виправданим є той факт, що подібна перспектива веде до загострення існуючих у світі протиріч.

Таким чином, міжнародне право, по суті, «відсувається» від розв'язання сутності важливих проблем міжнародного життя, нерідко створюючи при цьому додаткову конфліктність. Державний контроль за злочинністю розглядається як різновид соціального контролю. Іншим є недержавний соціальний контроль. Гармонічні відносини між ними є передумовою удержання злочинності на відносно невисокому рівні. Коли в країні домінує державний контроль, виникає небезпека так званої некриміналізованої злочинності політичної еліти.

Будь-який вільний розум визнає, що політичний ідеал, відображений у Декларації прав людини або в американській Декларації незалежності 1776 року, найвищою мірою являє ідеал інтелектуала. Беззаперечно і те, що демократія, саме тому, що вона забезпечує свободу особистості, містить в собі елемент безпорядку. «... Коли ми помічаємо, що в державі, що називає себе республікою, - говорить Монтеск'є, - все спокійно, то можна бути впевненим, що в ній немає свободи». Держава, сильна своїм «порядком», саме тому що вона така, не надає прав індивідууму, якщо тільки він не належить до певного класу. Вона визнає тільки тих, хто наказує, і тих, хто підпорядковується. Її ідеал - бути сильною і ні в якому разі - справедливою. До того ж порядок вимагає, щоб, всупереч будь-якій справедливості, соціальні класи були непорушні. Якщо хтось із «низів» може переходити наверх, держава приречена на безпорядок [9, с.20].

В міжнародній сфері, міждержавних відносинах конфліктогенність особливо після розпаду Радянського Союзу в основному виражається в агресивності з боку розвинених країн по відношенню до країн території і ресурси яких мають стратегічне значення. Однією з особливостей цього періоду виникнення конфліктних ситуацій у світі в тому, що демократичні за способом внутрішньої організації та функціонування влади держави, на міжнародній арені іноді проводять тоталітарну політику, нав'язуючи окремим країнам і народам свою волю, проводячи вигідну для себе політику. Найчастіше в відповідних країнах використовується антиурядова опозиція, основу якої складає незадоволена проведенням політичним курсом частина населення, якщо такої немає, то штучно створюються збройні загони, гаслом і прикриттям для яких є нібито «боротьба за демократію». Насправді кінцевою метою західних країн у таких випадках є створення маріонеткових урядів, просування та відстоювання своїх економічних і політичних інтересів.

Важливо погодитися з думкою юриста-міжнародника В.Ф. Антипенка, що особливо небезпечний конфліктогенний заряд утворюється з формуванням категорії країн, що виникають у процесі подальшої міжнародної економічної диференціації, які з об'єктивних і суб'єктивних причин не в змозі сприймати сучасний тип господарського прогресу [2, с.50].

Цілком слушно стверджує Жюльєн Бенда: держава, де запанував порядок, виявляє тим самим, що їй потрібна сила і ні в якому разі не справедливість. Подібна держава необхідна для ведення війни [9, с.22].

Важлива риса конфліктогенності влади виражається в її активному началі. У сучасних умовах влада все більшою мірою стає предметом самоцінності. Не тільки завдяки тому, що вона відкриває доступ до розподілу матеріальних ресурсів, але в силу того, що за допомогою влади пропонується і затверджується певна інтерпретація життєвого світу. Влада не просто відображає інтереси, вона творить нові відносини, вона конструює соціальний світ, модифікуючи соціальний простір.

Уповільнення темпів світового економічного зростання в останні роки призвело і до гальмування темпів глобалізаційних процесів. Потоки інвестицій, товарів, ресурсів, наукових інновацій «локалізуються» у вузькому колі найбільш розвинених країн. Це зменшує і без того скромні економічні вигоди, які отримувала від глобалізації більша частина людства. Слабкі члени світової спільноти несуть більший збиток від зростання негативних наслідків глобалізації, ніж країни, захищені своєї фінансово-економічною потужністю. Таким чином, спад динаміки глобалізації веде до того, що розриви в темпах і спрямованості соціально-економічного розвитку цілих регіонів світу не тільки не скорочуються, але й збільшуються.

Ви рішення конфліктогенної ситуації можливе за рахунок перетворення конфліктогенного середовища, за рахунок зменшення кількості конфліктогенів і за рахунок перетворення суб'єктивних образів населення. Перетворення конфліктогенного середовища вимагає формування несуперечливого законодавства; зменшення кількості конфліктогенів - сильної виконавчої влади; зміни цінностей, мотивів, установок соціального життя, в т.ч. шляхом впливу засобів масової інформації.

Професор В.Ф. Антипенко зауважує, що реалізація владних амбіцій і устремлінь в міжнародних взаємодіях шляхом застосування сили в умовах глобалізованого світу потребує визначених трансформацій в засобах боротьби. Мова перш за все іде про асиметричні засоби боротьби. Цей, на перший погляд, другорядний фактор за своїм руйнівним потенціалом складає велику небезпеку для міжнародного миру. Адже з інструмента влади, способу її реалізації засобу збройного впливу при окремих умовах можуть перетворитися в самодостатній фактор формування владних відносин в міжнародному просторі. Асиметричні засоби боротьби створюють умови для глобального зростання насильницької конфліктності [16, с.105].

Глобальний масштаб криміналізації поведінки народу потребує різного роду схем і підходів до цього феномену. Такий масштаб вимагає виходу за рамки вузьких пояснювальних схем і концепцій, які зводили природу злочинності спочатку до деструктивних властивостей приватновласницького начала в людині і соціальної детермінації жадібно-кримінальної поведінки в несправедливо влаштованому суспільстві, потім до генетично вроджених властивостей, до відхилень від соціально-етичних та державно-правових норм, і

останнім часом - до девіантної поведінки внаслідок деформації цінностей, соціальних відносин, інститутів, спільнот і особистостей .

Масштаби криміналізації народу і вимога адекватності цього феномена і системи знань про нього, на наш погляд, породжує тенденцію до інтеграції теоретичної кримінології з філософією історії, соціальною філософією, філософською антропологією, соціологією, соціальною та загальною психологією, економічною теорією, політологією, статистикою та іншими філософськими і конкретними науками.

З позицій філософської антропології Канта та фундаментальної онтології Хайдеггера, злочин, як переступання через кордони, тобто через кінцівку людської істоти, природні та соціальні обмеження його поведінки, є прояв його суті - трансценденції. З позицій найбільш радикальної на сьогодні відповіді в європейській філософії нового і новітнього часу на питання «Що таке людина?» злочин є необхідною, хоча і жахливою ознакою людини [14, с.11].

Вплив двох світових і однієї громадянської воєн, коли людиновбивство і пряме насильство людини над людиною зводилися в принцип існування цілого народу як ціна класової чи національної перемоги багаторазово підсилюють хвилі криміналізації, викликані накатами відчуження.

Аналіз історичної практики, характерним моментом якої є рух за соціальне визволення, наочно доводить, що подолання відчуження в одній його формі може вести до його посилення в іншій. Тому слід спробувати зробити його предметом дослідження, предметом критичної рефлексії. Предметом рефлексії виберемо вчення Карла Маркса. Маркс знайшов теоретичне обґрунтування приватної власності і відповідних суспільних відносин і властивостей суспільства на всебічному трактуванні феномена відчуження. Вчений виділив такі види: відчуження від процесу праці; відчуження від продукту праці; відчуження від засобів праці; відчуження від іншої людини; самовідчуження (від самого себе); відчуження від суспільства; відчуження від природи; відчуження від самопізнання; відчуження від життя [26, с.98-117].

Якщо ідеал комунізму за Марксом виявився недосяжним, то теорія відчуження дає пояснення кримінальної поведінки людини, появи злочинно організованих груп, спільнот і корпорацій. Якщо процес відчуження незворотній, то результатом теоретично може бути криміналізація поведінки народу.

Кримінальний вплив на суспільство, санкціонований «правильною» теорією, породжує хвилі криміналізації та створює умови для самоорганізації кримінальних спільнот, які переймають і засвоюють всі риси суб'єктності соціальної організації, включаючи партії, держави, економічні та релігійні корпорації.

Іранський дослідник М. Фархад один із сучасних послідовників концепції кримінальної відповідальності держав за міжнародні злочини аргументує свої твердження тим, що у держави є такі особливості як: довге існування, більш явний характер порушення норм міжнародного права і, отже, більша можливість доказу вчинення міжнародного злочину з боку держави, більш високий рівень гарантій відшкодування заподіяної збитку в порівнянні з

індивідом, а також неможливість для держави сховатися від переслідування в силу прихильності до певної території [25, с.50].

Міжнародно-правову відповідальність мають здатність нести виключно суб'єкти міжнародного права. Хоча інколи існує тісний взаємозв'язок між відповідальністю фізичної особи та держави за скоєння міжнародного правопорушення) проте фізичні особи несуть індивідуальну (кримінальну) відповідальність за міжнародним правом, адже вони не мають здатності брати на себе міжнародно-правові зобов'язання перед іншими членами міжнародного співтовариства.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на принцип індивідуальної відповідальності з міжнародного кримінального права, який став одним з найважливіших тез Нюрнберзького процесу, які змінили доктрину Бріана-Келлога, в якій мова йшла тільки про відповідальність держави за скоєння агресії як міжнародного злочину.

У силу цього принципу відповідальності за міжнародним кримінальним правом (як і за національним) можуть підлягати тільки фізичні особи, про що говорить частина 2 статті 25 Римського статуту Міжнародного Кримінального суду від 17 липня 1998: «Особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, несе індивідуальну відповідальність і підлягає покаранню відповідно до цього Статуту» [22].

Тим не менш, в доктрині міжнародного права існує досить впливовий напрям, що визнає кримінальний характер відповідальності держави за міжнародний злочин.

Відомий румунський криміналіст-міжнародник Веспасіан Пелла наполягав на тому, що поряд з індивідами кримінальну відповідальність за міжнародні злочини повинна нести держава, а саме її народ. Вчений розробив цілісну концепцію кримінальної відповідальності держави, у якій описав можливі міри такої відповідальності [11, с.41].

Важна К.А. у своїй кандидатській дисертації «Концепція кримінальної відповідальності держави» зазначає, що при геноциді та апартеїді злочинна політика держави реалізується її центральними та місцевими органами публічної влади, закріплюється на законодавчому рівні, забезпечується правоохоронними та силовими (включаючи армію) структурами і підтримується на рівні населення (народу) цієї держави, який шляхом голосування на виборах бере участь у формуванні злочинної політики та підтримує її після запровадження. Отже, вчинення названих міжнародних злочинів не можливе без залучення практично всього державного апарату. Потужні демократичні процеси у сучасному світі свідчать про величезну роль народів держав світу у формуванні політики своїх держав, а, отже, такі народи повинні нести відповідальність за прийняті рішення і діяння таких держав. [12, с.2].

Але тут варто зауважити, що певні аргументи, на які опирається В. Пелла, з теоретичної точки зору не є бездоганними. Наприклад, внутрішні фактори, що впливають на злочини, що здійснюються державами, виводяться виключно з біологічних особливостей того чи іншого народу (кримінальної спадковості,

атавізмів), що є досить спірним. Викликає сумніви і сама базова ідея існування єдиної групової волі всієї нації (народу) - парламенту в якості її виразника у разі оголошення війни.

Міжнародне суспільство це зовсім інша, ніж та що базується на структурі держави соціальна цілісність і дослідження конфліктності в межах цієї соціальної «мегацілісності» також повинне мати іншу, відмінну від «внутрішньодержавної» методологію. Злочин тут значною мірою може характеризуватися в критеріях оцінки процесу, явища, триваючої масштабної дії і т.п. [3, с.17].

У зв'язку з проблемою криміналізації поведінки народу, яке пересікається з проблемою кримінальної відповідальності нації (народу) виникає питання його міжнародної правосуб'єктності. Лише в разі надання народу статусу суб'єкта міжнародного права можливе підняття вищевказаного питання. Цілком має право на життя така теорія у світлі визнання ролі народу у нормотворенні та нормозастосуванні, але при відході від етатичного характеру міжнародного права.

Існують погляди американських юристів, які вивчали питання про відповідальність німецького народу після Другої світової війни. Вони вважають можливим встановлення провини народу в результаті історичного дослідження [13, с.72]. На їхню думку, виходячи з розвитку німецької політичної та філософської думки, така вина дійсно лежить на німецькому народі, у якого жорстокість і зрада стали рисою національного характеру; німецький народ заслуговує покарання.

Незважаючи на претензійність, така позиція має певні об'єктивні підстави. Зокрема, під час обговорення в Комісії міжнародного права у зв'язку з проектом «Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства» питання про співучасть, члени дійшли спільної думки, що не можна притягати до відповідальності цілий народ як народ. Однак це впливає більше з практичної неможливості притягнути до суду цілий народ, так як в цьому випадку концепція співучасті охоплює надто широке коло осіб, ніж з теоретичної неможливості визнати всіх винними.

Подібні доктрини, безумовно, мають право на існування і розвиток в області історії, соціології, психології колективів і т.д., але не в області юриспруденції.

Такі злочини, як агресія, апартеїд, геноцид, мають особливий характер. Наприклад, у вчиненні апартеїду в ПАР брали участь і уряд, і цілий народ, оскільки всі жителі ПАР знали, як функціонує система апартеїду, і кожен, який голосував за політичну партію, яка виступала за апартеїд, надавав підтримку цій системі.

Як доказ необхідності криміналізації поведінки народу та поширення кримінальної відповідальності на весь народ наводяться тези, що народ повинен був і міг попередити вчинення злочину, а також, що такий підхід до відповідальності народу служитиме стримуючим фактором для ініціаторів злочину і спонукальним чинником для народу вжити заходів для попередження злочину.

Подібна концепція має скоріше моральну, ніж юридичну, цінність і має на меті засудити з боку міжнародного співтовариства злочинну поведінку. Фактом є відсутність спеціальних заходів та механізму щодо їх здійснення відносно народу, що відрізняються від відповідальності індивідів, їх об'єднань, держав за вчинення міжнародних злочинів [7, с.50]. Але з юридичної точки зору зобов'язання, які з випливають з відповідальності, накладаються тільки на державу.

Нагадаємо, що кримінологія не передбачає народ як соціальну величину у якості предмету науки або його складової. Досліджуючи витoki та механізми подібних злочинів і можливість кваліфікації в них суб'єктності народу, кримінологія повинна прояснити, можливо рекомендувати спеціальні заходи і механізми їх здійснення щодо народу, відмінності його відповідальності від відповідальності індивідів, їх об'єднань, особливостей формування колективного умислу на вчинення злочину.

Важливо зазначити думку В.Ф. Антипенка про те, що здатність і властивості, що продукують міжнародні злочини, державі надає, як правило, не народ, а правлячі класи. Звідси стурбованість з приводу можливості безпідставного засудження народів у рамках реалізації кримінальної відповідальності держави, як основний аргумент противників цього інституту міжнародної відповідальності в доктрині, виглядає непереконаливо. На наш погляд, воля народу за своїм гуманним смислом злочинною бути не може. В протилежному випадку, така воля як злочинна в результаті демократичних процедур повинна бути закладена в Конституцію держави у вигляді припущення та/або можливостей і націленості на вчинення міжнародних злочинів [4].

Кваліфікація кримінальності механізмів і органів, які трансформувалися або знову виникли в результаті приватизації функцій держави, яка внаслідок цього починає формувати погано помітну в глобальному масштабі кримінальність, отже, може відбуватися не інакше як в рамках кримінальної відповідальності держави.

Міжнародне право не готове реагувати адекватно на цю протиправність, загроза миру і міжнародної безпеки, а, отже, злочинний по міжнародному праву характер, який не викликає сумнівів. Навіть у випадках, коли кримінальна відповідальність щодо фізичних осіб реалізується повною мірою, вона не досягає повною мірою мети компрометації та усунення системи, що породила небезпечну для світу злочинність.

Проникнення злочинності у владу, присвоєння нею функцій держави створює реальні загрози національній безпеці. Державні інститути внаслідок криміналізації втрачають довіру народу, а значить - свою легітимність. Втрату легітимності ми розглядаємо як один з важливих ознак деінституціоналізації влади [1, с.38 - 45].

Важливим елементом оцінки криміногенності держави являється рівень моральності осіб, які очолюють цю владу та закони, які нею приймаються. Адже закони, які не містять моральності, породжують таку ж поведінку у суспільства.

Характер спрямованості політики боротьби зі злочинністю може служити показником криміналізації влади і ступеня такої криміналізації. Найбільш характерний у цьому відношенні приклад з вимаганням (рекетою) і тероризмом.

Отже, кримінальність держави, її поведінку слід в більшості випадків пов'язувати з ситуацією, коли механізм держави починає діяти поза суспільством, всупереч сподіванням і сутності суспільства, аж до ворожості суспільству. При цьому, втілюючи свою злочинну волю, впливові індивіди або правлячі групи таких індивідів експлуатують можливості держави. Використовуючи в злочинних цілях державні механізми, вони здатні надати волі й інтересам народу злочинний характер. Тому мова може йти лише про видимість злочинної поведінки народу.

Висновки. Динаміка процесу глобалізації дозволила злочинності значно розширити діапазон своєї діяльності: вона все більше виходить за межі державного контролю і вступає у протистояння зі світовим правопорядком. Глобалізація не несе соціального примирення, підсилює соціально-економічну поляризацію. Вона породжує і нарощує міжнародну конфліктність, а отже – міжнародну криміногенність

Значне місце в дослідженні «глобалізаційних» критеріїв криміналізації діянь суб'єктів міжнародних правовідносин посідає виявлення тих особливостей глобалізації, які здійснюють вплив на вчинення злочинів, з метою їх своєчасного виявлення та попередження. Спираючись на вищевказані твердження, вважаємо, що основною детермінантою глобалізації зовнішньоекономічної злочинності є більш широка за соціальним охопленням глобалізація міжнародних економічних відносин.

В даний час ситуація, пов'язана з криміналізацією зовнішньоекономічних відносин, характеризуються високим - незважаючи на протидію більшості держав - рівнем здійснюваних економічних злочинів міжнародного характеру, що певною мірою визначає процес криміналізації окремих країн і цілих регіонів, їх спеціалізацію в системі світового господарства. Як вірно зауважив П.Ю. Корольов, «сьогодні можна говорити про формування системи міжнародного кримінального поділу праці».

До основних «глобалізаційних» критеріїв криміналізації діянь суб'єктів міжнародних правовідносин включаємо, насамперед, криміногенні економічні фактори глобалізації до яких відносимо: проблема зайнятості, існування ринку фінансових спекуляцій, тіньової економіки, проблема втрати суверенітету національними державами. На сьогоднішній день достатньо чітко простежується вторгнення ринку у соціальну та духовну сфери суспільства, нерівномірний міжнародний розподіл праці. Зосереджуємо увагу на тому, що діяння суб'єктів міжнародних правовідносин помилково оцінюються як причини та умови іншої вторинної злочинності та залишаються поза впливом міжнародного кримінального права.

Можна стверджувати, що якщо поведінку якоїсь держави, що відхиляється від приписів звичайних неімперативних норм міжнародного права, можна розглядати як протиправну, то порушення нею імперативних норм дає підставу розглядати таку поведінку як злочинну.

Що стосується криміналізації поведінки народу, то подібна концепція має скоріше моральну, ніж юридичну, цінність і має на меті засудити з боку міжнародного співтовариства злочинну поведінку. Фактом є відсутність спеціальних заходів та механізму щодо їх здійснення відносно народу, що відрізняються від відповідальності індивідів, їх об'єднань, держав за вчинення міжнародних злочинів.

У зв'язку з проблемою криміналізації поведінки народу, яке пересікається з проблемою кримінальної відповідальності нації (народу) виникає питання його міжнародної правосуб'єктності. Лише в разі надання народу статусу суб'єкта міжнародного права можливе підняття вищевказаного питання. Цілком має право на життя така теорія у світлі визнання ролі народу у нормотворенні та нормозастосуванні, але при відході від етатичного характеру міжнародного права.

Глобалізація, несе у собі істотні умови для розростання злочинності, в тому числі транснаціональної, організованої й терористичної. Зростаючий міжнародний тероризм є складовою частиною глобалізації, її наслідком. Таким чином, для того, щоб встановлювати криміногенність у сучасних міжнародних взаємодіях, створювати умови для криміналізації діючих у глобальному просторі суб'єктів, міжнародне право мусить «глобалізуватися» як за своєю сутністю, так і щодо категоріального апарату.

Міжнародна кримінологія зі своїм науковим інструментарієм глобального характеру покликана «вивести» державу із тіні в сфері причинності міжнародної злочинності й надати тим самим предметності міжнародному кримінальному праву.

Використані джерела:

1. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 58/ ред.кол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін., відп. за вип. В. М. Дрьомін. — Одеса : Юридична література, 2011. — С. 38 — 45.

2. Антипенко В.Ф. Конфликтогенность в международной экономике и международное антитеррористическое право / В. Антипенко. – С. 49 — 54.

3. Антипенко В.Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму. – Одеса: Фенікс, 2011. – 320 с.

4. Антипенко В. Ф. Наукова школа: взаємовплив концепцій міжнародної кримінології і кримінальної відповідальності держави / В. Ф. Антипенко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2013. - Вип. 62. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dip_2013_62_55.pdf

5. Антипенко В.Ф. Проблеми міжнародного та зарубіжного кримінального права і кримінології. Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць [ред. кол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2012. – 348с.

6. Антипенко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права / В. Ф. Антипенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. -

2013. - № 1042, вип. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhMv_2013_1042_1_15.pdf.

7. Bassiouni M.Ch. A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Court. Dordrecht, 1987. – P.50 – 55.

8. Белорусский журнал международного права и международных отношений 1998 — № 3/ Фисенко И. Ответственность государств за международные преступления [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/30449/1/1998_3_JLIR_fisenko_r.pdf

9. Бенда Ж. Предательство интеллектуалов / Жюльен Бенда; пер. с франц. В. П. Гайдамака и А. В. Матешук. — М.: ИРИСЭН, Мысль, Социум, 2009. — 310 с.

10. Berg Roling Criminal responsibility for the Violations of the Law of War/Revue belge de droit international, 1976. – P.12 – 23.

11. Блищенко И. П., Фисенко И. В. Международный уголовный суд. — М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. — С. 41 – 45.

12. Важна К.А. Концепція кримінальної відповідальності держави [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Важна Катерина Анатоліївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2013. — 21 с.

13. Glueck G. War criminals: their Prosecution and Punishment. N.Y., 1944. – P. 72 – 78.

14. Дубнов А.П., Дубовцев В.А. Философия преступности: проблемы криминализации российского общества. - Екатеринбург, Издательский дом «Ява» 1999, — 95 с.

15. Кальман А. Г. Понятийный аппарат современной криминологии: терминолог. словарь А. Г. Кальман, А. Христин; под общ. ред. Голинь Харьков: Изд-во ООТО «Гимназия», 2005. – 272 с.

16. Конфликтология в международном антитеррористическом правотворчестве : монография / В. Ф. Антипенко, А. В. Антипенко. – Одесса : Фенікс, 2014. – 404 с.

17. Криминология: Учебник / Под ред. проф. Н. Ф. Кузнецовой, проф. В. В. Лунеева. — 2-е изд., перераб. и доп., 2004 – 629 с.

18. Лунеев В.В. Глобализация и преступность. // Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век». По материалам выступлений. М., 2004. – С.97–106.

19. Лунеев В.В. Мотивация преступного поведения. - М.: Наука,1991. – 383 с.

20. Мартін Г.-П. Пастка глобалізації: атака на процвітання і демократію / Г.-П. Мартін., Х. Шуман. – М.: Видавничий Дім «Альпіна», 2001. – 335 с.

21. Мартин Хайдеггер. Что такое метафизика?- Академический проект. 2007 – 304 с.

22. Римский статут Международного уголовного суда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://index.org.ru/othproj/crimcrt/st_cont.html

23. Российская криминологическая энциклопедия под общ. ред. Долговой.: -Норма , 2000. – 808 с.

24. Стиглиц Дж. Ю. Глобализация: тревожные тенденции / Джозеф Юджин Стиглиц; пер. с англ. – М.: Мысль, 2003. – 302 с.

25. Фисенко И.В. Ответственность государств за международные преступления. // Закон и правопорядок. 2002. – С. 49 – 58.

26. Человек. Государство. Глобализация: Сборник философских статей. Выпуск 3/ Под ред. В.В. Парцвания. — СПб.: Санкт-Петербургское философское общество; Тбилиси: Институт политологии АН Грузии, 2005.— С.98 – 117.